

शब्दभण्डार

१. दिइएका शब्द र अर्थबिच जोडा मिलाउनुहोस् :

उत्तरः

सखारै : सबैरै, विहानै

बुजोः मुखमा टम्म राख्ने काम, विर्को

गरमः तातो, गर्मी

आलीः खेतको सिमाना छुट्याउन वा पानी अडिने बनाउन चारैतिर केही

उठाइएको – माटाको डिल

सामल : वाटाका लागि बोकेको खाद्यवस्तु, वाटाखर्च

हंसःप्राण

२. ‘घरको माया’ एकाङ्कीमा गाउँघरमा मेलापात गर्दा प्रयोग गरिने शब्द प्रयोग भएका छन् । त्यस्ता शब्दको सूची बनाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

उत्तरः

काँचोपातः पहिले पहिले तमाखु खान सुर्तीको काँचोपात प्रयोग गरिन्थ्यो ।

बाँकटे कमिज : कृषकहरू विशेषगरी असारमा रोपाई गर्दा बाँकटे कमिज लगाउने गर्दछन् ।

लाठेः खेतमा आली लाउने काम लाठेको हुन्छ ।

पर्मः गाउँघरमा काम गर्न सजिलो होस भनेर छिमेकीमा पर्म लाउने चलन हुन्छ ।

आलीः काम गर्दा खेतको आलीमा बसेर खाजा खाने गरिन्छ ।

उखुमः आज त गर्मीले उखुम पारेको छ ।

३. दिइएका शब्दका विपरीतार्थी शब्द ‘घरको माया’ एकाङ्कीबाट खोजेर लेख्नुहोस् :

वर, पछाडि, होची, उता, विपना, दुःखी, उँधो, तातो, बस, टाढै

उत्तरः

वरः पर

होची : अगली

विपना : सपना

उँधो : उँभो

बस : उठ

पछाडि : अगाडि

उता : यता

दुःखी : सुखी

तातो : चिसो

टाढै : नजिकै

४. 'घरको माया' एकाङ्कीबाट पाँच पाँचओटा टुक्का र अनुकरणात्मक शब्द टिपोट गरी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् ।

उत्तरः

टुक्का :

हंस जानु : उपचार गर्न भनेर हतार हतार दौडाएको उसको त हंस पहिले नै गइसकेछ ।

बिजुली हुनु : पद्न नपढे पनि सविता काम गर्न भनेपछि चाहिँ विजुली छे ।

बहकाउमा पर्नु : आजभोलिका बच्चाहरू कति छिटो अर्काको बहकाउमा परिहाल्छन् ।

इज्जत फाल्नु : जे भएपनि हामीले हाम्रो गाउँको इज्जत फाल्नु हुँदैन ।

उभो लाग्नु : मैले नपढेको देखेर मेरी आमा सधैँ यसको उभो लाग्ने मति छैन भन्दै गाली गर्नुहुन्छ ।

अनुकरणात्मक शब्द :

पिपिचः खैनी खाने मान्छेले जहाँपायो त्यहीं पिच्च पिच्च थुक्छन् ।

करूम करमः जाडोमा मुलाको सागसँग करम करम मैके खान पाए के चाहिन्छ र ?

किकिलिककः ज्यादै भोक लागेको थियो हतार हतार खाएकी किकिलिकक किकिलिकक भयो ।

रमरमः तरकारी मिठो हुनलाई रमरम पिरो बनाउँनु पर्छ ।

प्याकम्याक्ती : हाम्रो घर जाँदा उकालो बाटो पर्छ र पानी पनि पाइँदैन त्यसैले तीखाले प्याकप्याक्ती हुनुको अर्को विकल्प छैन ।

बोध र अभिव्यक्ति

२. 'घर मया' एकाङ्कीमा बसिराख्या, भ'को जस्ता कथ्य स्वरूपका शब्द प्रयोग भएका चत् यस्ता अन्य १० बोटा शब्द खोजी तिनको लेख्य स्वरूप लेख्नुहोस् ।

उत्तरः

विस्तुमो = बिर्सनुभयो

बार = खाएर

नपार = नपाएर

निसान्या = निसासिएको

चपार = चपाएर

पुगिराख्या = पुगिराखेको

भ'न = भएन

हीँ = यहीँ

ह्या = यहाँ

भ'को = भएको

४. दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) ‘घरको माया’ एकाङ्कीको सुरु र अन्त्य कुन कुन घटनाबाट भएको छ ?

उत्तरः सुरु गाउँप्रतिको वितृष्णाबाट र अन्त्य गाउँप्रतिको मायाबाट

(ख) एकाङ्कीका मुख्य र सहायक पात्र को को हुन् ?

उत्तरः एकाङ्कीका मुख्य पात्र : लाल, जमानसिंह, बतासे र कान्छो हुन् । सहायक पात्र मुम्फली बेच्चे मान्छे, फेरीवाला हुन् ।

(ग) एकाङ्कीमा सबैभन्दा बढी पटक संवाद गर्ने पात्र को हो ?.

उत्तरः जमानसिंह

(a) जमानसिंहमा आन्तरिक द्वन्द्व बद्नाको कारण के थियो ?

उत्तर बतासे प्रतिको माया

५. दिइएको एकाङ्कीको अंश मौन पठन गरी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

प्रश्नहरू

(क) माथिको भनाइ एकाङ्कीमा कुन पात्रले भनेको हो ?

उत्तरः माथिको भनाइ एकाङ्कीमा बतासे भनेको हो ।

(ख) वक्ताले व्यक्त गरेका देशभक्तिको भावना झल्काउने दुई भनाइ लेख्नुहोस् ।

उत्तरः हाम्रा बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए, हामी पनि त्यसै गरौला ।

जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाऔँला ।

(ग) ‘आफ्ना पुर्खाको धर्म थामौँ भन्नुको आशय के हो ?

उत्तरः ‘आफ्ना पुर्खाको धर्म थामौँ भन्नुको आशय हाम्रा पुर्खाहरू आफ्नो आखिरी साससम्म आफ्नै गाउँघरमा बसेजस्तै हामी पनि त्यसै गरौँ भन्ने हो ।

(घ) एकाङ्कीको अंशको मुख्य भावसँग तपाईं सहमत हुनुका कारण उल्लेख गर्नुहोस् ।

उत्तरः एकाङ्कीको अंशको मुख्य भाव विदेशमा बगाउने पसिना आफ्नै गाउँमा बगाउनु पर्छ भन्ने हो । यो भावसँग म सहमत छु । पाखो भीर भन्दै सबैले आफ्नो गाउँघर छोडेर हिँड्ने हो भने त केही बर्षमा हाम्रो गाउँघरको अस्तित्व नै हराउँछ । तर विदेशमा बगाउने जति पसिना आफ्नै गाउँघरमा बगाउने हो भने त्यहीं सुखपूर्वक बाँच सकिन्छ ।

६. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् ।

(क) ‘घरको माया’ एकाङ्कीमा नेपाली समाजको कस्ता विषयवस्तु देखाइएको छ वर्णन गर्नुहोस् ।

उत्तरः भीमनीधि तिवारीद्वारा लेखिएको ‘घरको माया’ एकाङ्की देशप्रेमले भरिपूर्ण एकांकी हो । विशेष गरी कान्छो र बतासेको मुखबाट आफ्नो गाउँघरको गुणगान गराइएको छ । गाउँको दुःखबाट विरक्तिएर हिँडेका दुई युवा भारतको कुनै

एउटा प्लेटफर्ममा बसेर गाउँ छोडूनु आफ्नालागि ठुलो उपलब्धि ठानेर गफ गरिरहेका बेलामा उनीहरूकै गाउँबाट आएका अरू दुई पात्रका कारण आफ्नो मनस्थिति परिवर्तन गरेर गाउँ फर्केको घटना यस यस एकाङ्कीमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस एकाङ्कीमा नेपाली गाउँले समाजको विषयवस्तु उठाइएको छ । गाउँमा गरिने – मेलापात अर्मपर्म, बर्खामास पन्चे बाजा बजाएर रोपाइँ गर्दा लगाइने बेठी बाजा आदिको उल्लेख गरिएको छ । गाउँमा खानेकुरा नभएपनि चिसो बतास र पानी भएको जसको सहायताले सजिलै बाँच्चा सकिने कुरा गरिएको छ । गाउँमा छोटो कछाड कसेर फाटेको ठुटे भोटो लगाएर भकारो सोर्ने गरेको विषयवस्तु उठाइएको छ । सुर्ती खाएर पिच्च पिच्च आँगनमा थुकदा आफू ठुलोमान्छे भएको मानसिकताको उल्लेख गरिएको छ । गाउँघरमा नेपाली महिलाले घरभित्रका काममा खटिने र पुरुषहरू बाहिरको काममा खटिने परम्पराको उल्लेख गरिएको छ । नेपाली समाजमा विविन्न किसिमका चाडबाड, मेलापर्म, तीर्थव्रत गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

यस एकाङ्कीमा नेपाली गाउँले समाजको सम्पूर्ण विषयवस्तु समेटिएको छ । घरत्रिका कामदेखि बाहिरका सबै क्रियाकलापको उल्लेख पाइन्छ ।

(ख) जमान र लालमा पाइने चारित्रिक विशेषताको तुलना गर्नुहोस् ।

उत्तर: ‘घरको माया’ एकाङ्की देशप्रेमले भरिपूर्ण एकाङ्की हो । भीमनीधि तिवारीद्वारा लेखिएको • लेखिएको यस एकाङ्कीमा छोटो भूमिकामा तर महत्त्वपूर्ण तर्कका साथ उपस्थित भएका • कान्छो र बतासेको मुखबाट आफ्नो गाउँघरको गुणगान गराइएको छ । गाउँको दुःखबाट विरक्तिएर हिँडेका दुई युवा भारतको कुनै एउटा प्लेटफर्ममा बसेर गाउँ छोडूनु आफ्नालागि ठुलो उपलब्धि ठानेर गफ गरिरहेका बेलामा उनीहरूकै गाउँबाट आएका अरू दुई पात्रका कारण आफ्नो मनस्थिति परिवर्तन गरेर गाउँ फर्केको घटना यस यस एकाङ्कीमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस एकाङ्कीका मुख्य पात्र लालबहादुर र जामानसिंह एक अकालाई मितज्यू भनेर सम्बोधन गर्दछन् । यिनीहरूको चारित्रिक विशेषता उल्लेख गर्दा केही समानता देखिन्छ भने केही भिन्नता । जसलाई यसरी देखाउन सक्न्छ ।

लालबहादुर:

- (क) २५ वर्षे युवा जो कामकोलागि विदेश गएको छ ।
- (ख) गाउँप्रति पूर्णस्नृपमा वितृष्णा बोकेको
- (ग) महिलालाई शारीरिक सुखभोगको साधन सम्झने
- (घ) आफ्नो विचारमा अडिग रहन
- (ङ) एकलो भएपछि बाध्यताले गाउँ फर्कन तयार भएको

जमानसिंह

- (क) २५ वर्षे युवा जो कामको लागि विदेश गएको छ ।

(ख) गाउँप्रतिको वितृष्णाका साथै केही पात्र राम्रा याद पनि बोकेको

(ग) महिलाको भित्रदेखि इज्जत गर्ने

(घ) आफ्नो विचारमा अडिग रहने नसक्ने

(ङ) खुसी खुसी गाउँ फर्क्न तयारभएको

(ग) एकाङ्कीमा कुन कुन ठाउँको परिवेश देखाइएको छ, लेख्नुहोस् ।

उत्तरः भीमनीधि तिवारीद्वारा लेखिएको ‘घरको माया’ एकाङ्की देशप्रेमले भरिपूर्ण एकाङ्की हो ।

एकाङ्कीमा पछि आएर मिसिएका पात्र कान्छो र बतासेको मुखबाट आफ्नो गाउँघरको बखान गाइएको छ । गाउँको दुःखबाट विरक्तिएर हिँडेका दुई युवा भारतको कुनै एउटा प्लेटफर्ममा बसेर गाउँ छोड्नु आफ्ना लागि ठुलो उपलब्धि ठानेर गफ गरिरहेका बेलामा उनीहरूकै गाउँबाट आएका अरू दुई पात्रका कारण आफ्नो मनस्थिति परिवर्तन गरेर गाउँ फर्क्नेको घटना यस एकाङ्कीमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

एकाङ्कीमा विशेष गरेर नेपालका पहाडी गाउँले परिवेशको चर्चा गरिएको छ जहाँ वरको चौतारीमा सुतेर शीतल हावा खाइन्छ । चिसो पानी जुन खाएर रात कटाउन सकिन्छ । गाउँम रमाइ रमाइ भकारो सोहोर्ने गरेको, मेलापर्म गर्ने गरेको, असारमा पन्चे बाजा बजाएर खेतमा बेठी लगाएर धान रोप्ने गरेको परिवेशको चर्चा गरिएको छ ।

यस्तै एकाङ्कीमा इन्डियाको प्लेटफर्मको वरिपरिको परिवेशको चर्चा पाइन्छ । यहाँ तमतमाइँदो पानी मात्र पाइने । हावा पनि तातो चल्ने, खानेकुरा पनि सबै गनाउने, रेल पनि गनाउने गर्दछ । त्यहाँ फेरीवालाले पान, मुम्फली बोकेर बेच्दै हिँड्ने गरेको, तीन दिनदेखि भोकभोकै बस्नु पर्दा पनि खानदिने कोही नभेटिने अवस्थाको चर्चा गरिएको छ ।

(घ) ‘घरको माया’ एकाङ्कीबाट के सन्देश पाइन्छ ?

उत्तरः देशप्रेमले भरिपूर्ण घरको माया’ भीमनीधि तिवारीद्वारा लेखिएको यथार्थवादी एकाङ्की हो । कान्छो र बतासेको मुखबाट आफ्नो गाउँघरको महत्त्वबुझाइएको छ । गाउँको दुःखबाट विरक्तिएर हिँडेका दुई युवा भारतको कुनै एउटा प्लेटफर्ममा बसेर कुरा गरिरहेका हुन्छन् । उनीहरू एकअर्कासित गाउँछोड्नु आफ्ना लागि ठुलो उपलब्धिभएको बताउँछन् । उनीहरूको त्यो सोच आफ्नै गाउँबाट आएका अरू दुई पात्रका कारण परिवर्तन गरेर गाउँ फर्क्नेको घटना यस यस एकाङ्कीमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

मान्छेले केही समयको लागि आफ्नो गाउँ घरलाई भुले पनि समयान्तरमा गाउँ नै फर्क्न्छ । भोकभोकै मर्नुपरे पनि आफ्नै गाउँमा मर्नु जाती ठान्छ गाउँमा खानेकुरा नभएपनि चिसो बतास र पानिको भरमा रात कटाउनेछ । असारमा पन्चे बाजा बजाएर खेतमा बेठी लगाएर धान रोप्छ । एक गाँस खानाको निम्ति नोकरी गर्नुपरे आफ्नै घरमा आफ्नै दाजुभाइहरूको गर्ने इच्छा रख्छ । जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमाबहाउने, एक गेडा मकै भए पनि आफ्नै

माटामा फलाउने । मर्नुपरे पनि आफ्नै देशमा मर्ने आफ्नै खोलाका बगरमा आफ्नै वनका काठले जल्ने, आफ्ना बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए झौँ हामी पनि ओँफू पनि त्यहीं मरेर पुर्खाको धर्म थाम्ने इच्छा राख्छ भन्ने सन्देश यस एकाङ्कीमा भनिएको छ ।

7. दिइएको भनाइका वक्ता को को हुन्, 'घरको माया एकाङ्कीका आधारमा लेख्नुहोस् :

(क) म त सम्झन्न गाउँघर पनि, के सम्झनु छ र ।

उत्तरः लालबहादुर

(ख) पँधेरामा जादा दुवै कर्के आँखाले हेराहेर गथ्यौं ।

उत्तरः जमानसिंह

(ग) म त भोकले भुतुकक भा'को छ । दुई दिन भी क्यै खान नपाएको

उत्तरः कान्छो

(घ) यहाँ आइपुगेर त हामी दुवैलाई यसै छाडेर कहाँ भाग्यो कहाँ ।

उत्तरः बतासे

(ङ) रोपाईंको रमाइलाले मलाई विर्सिहाल्लान् ।

उत्तरः लालबहादुर

(च) जाऊ है त मितज्यू फेरि आइयो भने भेटौँला नि !

उत्तरः जमानसिंह

(छ) . आफ्नो गाउँमा त भकारोकै छेउमा गुन्द्री हालेर सुत्ता पनि गनाउँदैनथ्यो ।

उत्तरः बतासे

(ज) उहाँ आमा कति रुँदी हुन् बालक छोरो, कहाँ गयो, के भयो भनेर !

उत्तरः जमानसिंह

8. व्याख्या गर्नुहोस् :

(क) चुम्बकले फलामलाई तान्छ तर सुनलाई खिच्न सक्तैन ।

चुम्बकले. सक्तैन

.....

उत्तरः

माथिको एकाङ्कीअंश हाम्रो कक्षा १० को पाठ १४ मा समेटिइएको भीमनिधि तिवारीद्वारा लिखित घरको माया भन्ने एकाङ्कीबाट लिइएको हो । यस एकाङ्कीमा भारतको कुनै एक प्लेटफर्मको परिवेश देखाइएको छ । पहिले गाउँ नफर्क्ने भन्ने मित गाउँका साथीसँगै फर्क्न लागेको बेलामा आफूलाई पनि जान आग्रह गर्दा लालबहादुरले मितलाई फलामसित र आफूलाई सुन सित तुलना गर्दै उक्त वाक्य बोलेको हो ।

गाउँमा धैरै दुःख गर्नुपरेकाले सुखको खोजीमा देश (भारत) पसेको र आफ्नो निर्णय पनि राम्रो भएको निष्कर्षका साथ बसेका थिए लालबहादुर र जमानसिंह । बतासे र कान्छो आएर भोकभोकै मर्नुपरे पनि आफ्नै गाउँमा मर्न जाती हुने,

गाउँमा खानेकुरा नभएपनि चिसो बतास र पानिको भरमा रात कटाउन यहाँको भन्दा राम्रो हुने, असारमा पन्चे बाजा बजाएर खेतमा बेठी लगाउँदाको रमाइलो, एक गाँस खानाको निम्ति नोकरी गर्नुपरे आफ्नै घरमा आफ्नै दाजुभाइहरूको गर्ने, जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाउने, एक गेडा मकै भए पनि आफ्नै माटामा फलाउने । मर्नुपरे पनि आफ्नै देशमा मर्ने आफ्नै खोलाका बगरमा आफ्नै वनका काठले जल्ने, आफ्ना बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए झैँ हामी पनि आँफू पनि त्यर्ही मरेर पुर्खाको धर्म थाम्ने जस्ता कुरा गरेपछि गाउँ फर्क्न तयार भएको साथीलाई म फलाम होइन सुन हुँ फलाम मत्र चुम्बकमा टाँसिन्छ तर सुन टाँसिदैन भनेर वबाफ दिने क्रममा माथिको भनाइ आएको हो ।

लालबहादुरलाई जमानसिंहले सँगै गाउँ फर्क्न भनेपछि लालबहादुरलाई चित्त नबुझेर आफू गाउँ नफर्क्ने आफ्नो निर्णय अडिग रहेको भन्ने बताउने क्रममा माथिको प्रसङ्ग आएको हो । फलाम जस्तो जता चुम्बक छ त्यतै नटाँसिने आफू त चुम्बकले हल्लाउन पनि नसक्ने सुन जस्तो भएकोहुनाले यर्ही बस्ने भन्ने बताउनलाई माथिको वाक्य आएको हो ।

(ख) जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाओँला एक गेडा मकै भए पनि आफ्नैमाटामा उब्जाउँला ।

उत्तरः

माथिको एकाङ्की अंश हाम्रो कक्षा १० को पाठ १४ मा समेटिइएको भीमनिधि तिवारीद्वारा लिखित घरको माया भन्ने एकाङ्कीबाट लिइएको हो । यस एकाङ्कीमा भारतको कुनै एक प्लेटर्फमको परिवेश देखाइएको छ । सुख पाउने आसले देश (भारत) पसेका नेपाली युवा युवतीहरूविच यहाँ बसेर दुःख गर्नु भन्दा त आफ्नै गाउँमा जाउँ भनेर साथीहरूलाई सम्झाउने क्रममा एकाङ्कीकी मुख्य नारी पात्र बतासेले उक्त वाक्य बोलेकी हो । काम गरेपछि त जहाँ पनि खान पाइहालिन्छ नि गाउँबाट यति टाढा अर्काको मूलुकमा किन आउनु पर्यो ? किन बस्ने यहाँ ? एक गाँस खानाको निम्ति नोकरी गर्नुपरे आफ्नै घर मा आफ्नै दाजुभाइहरूको गरौला । साराले आफ्नै देशमा काम पाएका छन्, हामीले यसरी विदेशमा हेपिएर किन वस्तु ? उहाँ आफ्नो चाडवाड पर्वमेला, तीर्थव्रत सब छाडेर अर्काको कमारो भएर नबसौँ । मर्नुपरे पनि वरु आफ्नै देशमा मरौला, आफ्नै भुइँमा लम्पसार परौला, आफ्नै खोलाका बगरमा आफ्नै वनका काठले जलौला । हाम्रा बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए, हामी पनि त्यसै गरौला । आफ्ना पुर्खाको धर्म थामौँ । भन्ने सम्झाउने क्रममा नै जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा वहाओँला । एक गेडा मकै भए पनि आफ्नै माटामा उब्जाउँला भन्ने वाक्य आएको हो ।

विदेशमा गर्ने दुःख आफ्नै गाउँघरमा गर्नुपर्छ । अर्काको हेपाइ सहेर यहाँ काम गर्नु भन्दा त आफ्नै दाजुभाइकोमा काम गर्न धेरै राम्रो हुन्छ आदि भनेर गाउँ प्रतिको आफ्नो कर्तव्य वताउने क्रममा माथिको प्रसङ्ग आएको हो ।

९. ‘घरको माया’ एकाकीका पात्रमा देखिएका सुख र दुःख सन्दर्भ बोध गरी त्यस्तै संवेग झल्क्ने छोटो संवाद तयार गर्नुहोस् ।

उत्तर: गाउँवाट काम गर्न भनेर सहर पसेका दुईसाथीहरू आफ्नै ज्यामी काम गर्दै गफ गर्छन् ।

राम : तपाईंलाई गाउँ जान मन लागेको छैन श्यामजी ? मलाई त यतैको माहोल पो

मन पर्न थालो हौ ।

श्याम : मलाई पनि त्यस्तो धेरै जान मन त लागेको छैन तर गाउँको याद त आउँछ । साथीहरूसंग बिताएका दिनहरू मनमा सोच्चा त अहिले नै उडेर जाउँ जस्तो

लाग्छ ।

राम : साथीहरूसँग बिताएको क्षण त मलाई पनि याद आउँछ तर त्यहाँ काम गरेर पनि खान नपाउने अवस्था सम्झँदा विसन्छु सबै ।

श्याम : यहाँ जति दुःख गर्नु हो भने त खान पाइहलिन्यो नि हैं

राम : हुन त हो है के कि जाओँत उतै गएर भारी बोकौला ।

श्याम : जाओँ जाओँ

१०. ‘घरको माया’ एकाङ्कीमा कसरी देश प्रेमको भावना प्रकट भएको छ, समीक्षा गर्नुहोस् ।

उत्तर: ‘घरको माया’ भीमनिधि तिवारीद्वारा लेखिएको राष्ट्रियवादी एकाङ्की हो । उहाँ देश भनेर भारतलाई भनिएको छ । कथाका मुख्य पुरुष पात्र लालबहादुर र जमानसिंहविच प्लेटफर्ममा गाउँको विरोध र देशको समर्थनमा सुरु भएको वार्तालाप कान्छो र बतासेको आगमन पछि नेपाल फर्केको घटनामा दुड़ग्याइएको छ । एकाङ्कीको सुरुमा गाउँघर प्रतिको उग्र विरोध देखएको भए पनि अन्त्यमा गाउँघरलाई नै ठुलौ मानेर फर्केको वर्णन पाइन्छ ।

यस एकाङ्कीमा कान्छो र बतासेका माध्यमबाट देशप्रेमको भाववना देखाइएको छ । जुन यसप्रकार छ । एकाङ्कीमा कान्छाले भोकभोकै मर्नुपरे पनि आफ्नै गाउँमा मर्नु जाती भनेको छ । उसको भनाइमा गाउँमा खानेकुरा नभएपनि चिसो बतास र पानी त छ भन्ने कुरा गरेको छ । बर्खामास पन्चे बाजा बजाएर खेतमा बेठी लगाएको झलझली सम्झेको छ । भने बतासेको सोच पनि त्यस्तै देखिन्छ । उसले पनि एक गाँस खानाको निम्ति नोकरी गर्नुपरे आफ्नै घरमा आफ्नै दाजुभाइहरूको गर्ने इच्छा राखेकी छ । जति पसिना बहाउनुपरे पनि आफ्नै घरबारीमा बहाउने, एक गोडा मकै भए पनि आफ्नै माटामा फलाउने । मर्नुपरे पनि आफ्नै देशमा मर्ने आफ्नै खोलाका बगरमा आफ्नै वनका काठले जल्ने, आफ्ना बाबुबाजेले आफ्नो आखिरी सास हिमालको बतासमा मिलाए झैं हामी पनि आफू पनि त्यहीं मरेर पुर्खाको धर्म थाम्ने इच्छा गरेकी छ । समग्रमा ध्रघरको

माया' एकाङ्की देशप्रेमले ओतपोत भएको एकाङ्की हो । विदेशमा बसेर गाफ गर्ने क्रममा गाउँको मायाले सबैजना गाउँ फर्क्ने निर्णय गरेर एकाङ्कीसकिएको छ ।

११. दिइएको चित्र वर्णन गर्नुहोस् :

उत्तरः यो चित्र एकदमै सुन्दर छ । बिहानीपखको घाम अलिकति देख्न पनि सकिन्छ । यहाँ एउटा ठुलो पीपलको बोट छ । बोटमुनि सिमेन्टको चौतारो छ । चौतारोमा गाउँभेला भइरहेको छ । पछाडि एउटा ठुलो र सफा चउर छ । अझ पछाडि गाउँका साना चिटिकक घरहरू देखिन्छन् ।

१२. युवालाई विदेसिनबाट रोक्न के गर्नुपर्ला, घरको माया' एकाङ्कीका आधारमा प्रतिक्रिया दिनुहोस् ।

उत्तरः युवालाई विदेसिनबाट रोक्न युवामा देशप्रेमको भावना जगाउन सक्नुपर्छ । विदेश पलायन हुने युवालाई देशमा अवसर खोज्न सिकाउनु पर्छ । देशलाई पसिना बगाउन सिकाउनु पर्छ । गाउँघरमा भन्ने पानीको स्वादमा हराउन सक्ने बनाउनुपर्छ । मेलापातमा रमाउन सिकाउन सक्नुपर्छ । विदेशमा खाएको मिठो खानेकुरा भन्दा गाउँघरको सिस्तो राम्रो हो भन्ने कुराको जानकारी गराउन सक्नुपर्छ ।

गाउँका युवालाई गोबर गनाउने नभएर बसाउने बनाउन सक्नुपर्छ । चमक धमकमा भन्दा स्वच्छतामा जीवन सुखमय हुन्छ भन्ने युवापुस्तालाई सिकाउन सक्नुपर्छ । विदेशमा गएर अर्काको जुठा भाँडा माझेर, कुल्लीको काम गरेर गार्ड बसेर नै पैसा कमाउनु छ भने त आफ्नै दाजुभाइको खेतमा काम गरेर पैसा कमाएको जाति हुन्छ भन्ने कुरा सिकाउन सक्नुपर्छ ।

१३. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

गुर्जो लहरेदार पतझर बिरुवा हो । यसको लहरा मोटो र गुदीदार हुन्छ । यसका आँख्लाबाट जरा निस्केर हावामा लहरिएका हुन्छन् । यसको बोक्रो पातलो हुन्छ र बोक्रामा सेता थोप्ला हुन्छन् । यसका पात मुटु आकारका र करिब १० से.मि. लामा हुन्छन् । गुर्जोमा भाले र पोथी गरी दुई किसिमका फूल फुल्छन् । भाले फूल झुप्पामा रहन्छन् भने पोथी फूल एकलाएकलै रहेका हुन्छन् । गुर्जोका फल गुदीदार हुन्छन् । ती आकारमा अण्डाकार र केराउका दाना जत्रा हुन्छन् र पाकेपछि राता हुन्छन् । नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्मको भूभागमा प्रायः यो विरुवा पाइन्छ । त्यस्तै उत्तरपूर्वी भारत, श्रीलङ्का म्यानमार, थाइल्यान्ड, भिर्तनाम, दक्षिणी चीन, मलेसियामा पनि पाइन्छ । यसको उपयोगी अङ्ग लहरा हो । यसको डाँठ कमलपित्त, दम, खोकी, मधुमेह तथा पुरानो ज्वरो आदि रोगमा उपयोग गरिन्छ । यो जस्तोसुकै माटामा पनि हुर्क्न सक्छ । खासगरी गर्मी ठाउँमा राम्ररी हुर्क्न्छ । यसलाई कलमी वा बिउबाट सार्न सकिन्छ । डाँठको कलमीबाट नै यसका बिरुवा तयार गरिन्छन् । यसका आँख्लासहितका 'करिब

एकफिट जति लामा हाँगा काटेर माटो र बालुवा मिसाएको ढ्याड़मा रोपेर नर्सरीमा बिरुवा तयार गरिन्छ । फागुन चैत्रतिर यसरी हाँगा काटी अलिकति भाग जमिनमाथि पारेर सुताएर राखिन्छ र पानी दिइन्छ । यो विरुवा सारेको जमिनमा पानी जम्नु हुँदैन किनकि यसको काण्ड गुदीदार हुने भएकाले कुहिने डर रहन्छ । यसरी नर्सरीमा राखिएका बिरुवा असार साउनमा सार्न तयार हुन्छन् । यसका हाँगा सोझौं जमिनमा गाडे पनि हुन्छ । असार र साउन महिना यो बिरुवा सार्नका लागि उचित समय मानिन्छ । यसको फल असोजदेखि मङ्गसिरसम्ममा पाक्छ । पाकेका राता फल टिपेर बाहिरी गुदी हटाएर केही दिन राम्ररी सुकाएपछि बिउ तयार हुन्छ । सङ्कलन गरेको विउ तत्कालै छरे पनि हुन्छ अथवा सङ्कलित बिउलाई राम्ररी भण्डारण गरेर फागुन वा चैत्रतिर उमारेर पनि बेर्ना तयार गर्न सकिन्छ । नर्सरीमा तयार गरिएका बेर्ना खास गरी कुनै रुखको छेउमा लगाइन्छ किनकि यो रुखको सहारामा हुर्कने लहरेदार विरुवा हो ।

(क) प्रश्नहरू

(अ) गुर्जोलाई लहरेदार पतझर विरुवा मान्नुको कारण के हो ?

उत्तर: गुर्जो एक लहरो प्रजातीको विरुवा हो र यसका पात चैत वैशाखमा झर्ने गर्छन त्यही भएर गुर्जोलाई लहरेदार पतझर विरुवा मानिएको हो ।

(आ) गुर्जो कस्तो भूभागमा पाइन्छ ?

उत्तर: गुर्जो जस्तोसुकै माटामा पनि हुर्कन सक्ने भएपनि गर्मी ठाउँमा वढी पाइन्छ ।

(इ) गुर्जोको उपयोगिता लेख्नुहोस् ।

उत्तर: गुर्जो कमलपित्त, दम, खोकी, मधुमेह तथा पुरानो ज्वरो आदि रोगमा उपयोग गरिन्छ । यसले हाम्रो शरीरमा रोगसँग लड्ने प्रतिरोधात्मक क्षमताको विकास गर्छ ।

(ई) गुर्जोका विरुवा तयार पार्ने तरिका के के हुन् ?

उत्तर: कलमी गरेर वा फलवाट वेर्ना उत्पादन गर्न सकिन्छ

(ख) भाषिक संरचना र वर्णविन्यास पहिचान गर्नुहोस् :

(अ) अनुच्छेदमा प्रयोग भएको एउटा करण वाक्य टिपी अकरणमा वाक्यान्तरण गर्नुहोस् ।

उत्तर: गुर्जो लहरेदार पतझर विरुवा हो ।

गुर्जो लहरेदार पतझर बिरुवा नहुने होइन ।

(आ) ‘डाँठको कलमीबाट नै यसका विरुवा तयार गरिन्छन् ।’ ‘वाक्यलाई भूत र भविष्यत् कालमा वाक्यान्तरण गर्नुहोस् ।

उत्तर:

भूत : ‘डाँठको कलमीबाट नै यसका बिरुवा तयार गरिन्थे ।’

‘भविष्यत् : ‘डाँठको कलमीबाट नै यसका बिरुवा तयार गरिनेछन् ।’

(इ) अनुच्छेदवाट चन्द्रविन्दु प्रयोग भएका दुईओटा शब्द टिप्पुहोस् ।

उत्तरः हुँदैन, हाँगा

१४. दिइएको सन्दर्भ पढ्नुहोस् र तोकिएको कार्य गर्नुहोस्:

मान्छेको मनमा उत्पन्न सुख, दुःख आदि मानवीय संवेग हुन् । सुनितामा पनि ती संवेग छन् । उनलाई घुम्न जान असाध्यै रहर छ तर उनका आमाबुबाले घुमाउन लाने समय निकाल्न सक्नुभएको छैन । आफूले घुम्न चाहेका ठाउँमा जान नपाएर सुनिता पनि दुःखी छिन् । एक दिन बुबाले उनलाई थाहा नदिई पोखरा घुम्न जाने कुरा गर्दै त्यहाँ जानका लागि टिकट ल्याएको कुरा गर्नुभयो । त्यसपछि उनी निकै खुसी भएर रमाइन् अनि आमालाई अंगालो मार्दै खुसी साटिन् ।

माथिको सन्दर्भमा जस्तै तपाईंको परिवारका कुनै सदस्यले एक दिन तपाईंले सोच्दै नसोचेको उपहार ल्याइदिनुभयो, त्यो उपहार देखेर तपाईं खुसी हुनुभयो । यो खुसीको क्षण प्रस्तुत गर्दै कक्षामा मौखिक प्रस्तुति दिनुहोस ।

उत्तरः कक्षामा आआफ्ना अनुभव बताउने ।

सुनाइ र बोलाइ

१. सुनाइ पाठ १४ सुन्नुहोस् र दिइएका खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

(क) सङ्गीतले मावन हृदयलाई.. तुल्याउँछ ।

उत्तरः सङ्गीतले मावन हृदयलाई आह्लादित तुल्याउँछ ।

(ख) तीमध्ये नौमती बाजा समाजमा बढी प्रचलित बाजा हो ।

उत्तरः तीमध्ये नौमती बाजा नेपाली समाजमा बढी प्रचलित बाजा हो ।

(ग) समाजका हरेक मा यस किसिमका बाजा बजाइने गरिन्छ ।

उत्तरः समाजका हरेक खुसियालीमा यस किसिमका बाजा बजाइने गरिन्छ ।

(घ) काठबाट निर्मित त्यस्ता वाद्यवादनमा हाम्रा नेपालीको पोखिएको हुन्छ ।

उत्तरः काठबाट निर्मित त्यस्ता वाद्यवादनमा हाम्रा नेपालीको सिप पोखिएको हुन्छ ।

सुनाइ पाठ १४ का आधारमा दिइएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

(क) सङ्गीत भनेको के हो ?

उत्तरः नृत्य, गीत र बाद्यवादनको मेल नै सङ्गीत हो ।

(ख) सङ्गीतका दुई भाग कुन कुन हुन् ?

उत्तरः सङ्गीतका दुई भाग पूर्वीय र पाश्वात्य हुन् ।

(ग) नौमती बाजामा के के पर्छन् ?

उत्तरः नौमती बाजामा सनही दुईओटा, दमाहा दुईओटा, ट्याम्को, कर्नाल, झ्याम्टा, नरसिंगा, ढोलक एक एकओटा गरी नौओटा पर्छन् ।

(घ) नौमती बाजा कस्तो अवसरमा बजाइन्छ ?

उत्तरः नौमती बाजा समाजका हरेक खुसियालीका अवसरमा बजाइन्छ ।

भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

2. कोष्ठकमा दिइएको निर्देशनअनुसार वाक्यान्तरण गर्नुहोस् :

(क) बहिनी बिहानै उठ्छिन् । उनी नृत्य सिक्न बजारसम्म पुग्छिन् । आमाले एक महिनादेखि यस तालिम केन्द्रमा भर्ना गरिदिनुभएको छ । उनले यो कुरा खुसी हुँदै तुली माइजूलाई सुनाइन् । (लिङ्गः)

उत्तरः भाइ बिहानै उठ्छन् । उनी नृत्य सिक्न बजारसम्म पुग्छन् । बाबाले एक महिनादेखि यस तालिम केन्द्रमा भर्ना गरिदिनुभएको छ । उनले यो कुरा खुसी हुँदै तुलो मामालाई सुनाए ।

(ख) उनीहरू सँगसँगै घर फर्के । उनीहरूले घर आउँदा गाउँलेका लागि कोसेली पनि किने । मोटा मान्छेका लागि भनेर चिनी नभएको मिठाई झोलामा राखे । घर पुग्नै लाग्दा उनीहरूलाई सेता पहाडले स्वागत गर्न लागे ज्ञैँ आभास भएछ । (वचन)

उत्तरः ऊ सँगसँगै घर फक्र्यो । उसले घर आउँदा गाउँलेका लागि कोसेली पनि किन्यो । मोटो मान्छेका लागि भनेर चिनी नभएको मिठाई झोलामा राख्यो । घर पुग्नै लाखा उसलाई सेतो पहाडले स्वागत गर्न लागे ज्ञैँ आभास भएछ ।

(ग) म कर्मशील हुन नेपाल आएँ । आफ्नै बारीमा पसिना बगाउन थालें । मिहिनेतको कारण मैले राम्रै कमाइ गरेँ । घरखर्च बाहेकको आम्दानीलाई बैंकमा लगेर जम्मा गरेँ । (द्वितीय पुरुष)

उत्तरः तिमी कर्मशील हुन नेपाल आयौ । आफ्नै बारीमा पसिना बगाउन थाल्यौ । मिहिनेतको कारण तिमीले राम्रै कमाइ गयौ । घरखर्च बाहेकको आम्दानीलाई बैंकमा लगेर जम्मा गयौ ।

(घ) त आफ्नो काम आफैँ गर । त आफ्नो काम अरुलाई नलगा । त स्वावलम्बीवत् । त देशलाई योगदान गर (उच्च आदर)

उत्तरः तपाईं आफ्नो काम आफैँ गर्नुहोस् । तपाईं आफ्नो काम अल्लाई नलगाउनुहोस् । तपाईं स्वावलम्बी बन्नुहोस् । तपाईं देशलाई योगदान गर्नुहोस् ।

(ङ) आमा सखारै उठ्ती हुन्, जाँतामा कोदो पिन्दी हुन्, बुबा रातमा मेलाबाट आएर अंगेनाको छेउमा बसेर काँचोपात भुटेको तमाखु सोतेमा खाँदा हुन्, त्यही त हो नि

। (अभ्यस्त पक्ष)

उत्तरः आमा सखारै उथिइन्, जाँतामा कोदो पिनयन्, बुबा रातमा मेलाबाट आएर अंगेनाको छेउमा बसेर काँचोपात भुटेको तमाखु सोतेमा न्ये, त्यही त थियो नि ।

3. ‘घरको माया’ एकाङ्कीबाट फरक फरक काल र पक्षका दुई दुईओटा वाक्य टिपी तिनलाई करण भए अकरण र अकरण भए करणमा रूपान्तरण गर्नुहोस् ।

उत्तरः

म त सम्झन्न॑ | = म त सम्झन्छ॑ |

आमा सखारै उठुदी हुन् | आमा सखारै नउठुदी हुन् |

मिठो कुरा चपाउँदै गए | = मिठो कुरा चपाउँदै गएनन् |

बतासेलाई वरवर सम्झिरहन्छ॑ | = बतासेलाई बरावर सम्झिरहन्न॑ |

4. दिइएको अनुच्छेद पढी चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दु प्रयोग भएका शब्द टिपी तिनको उच्चारण गर्नुहोस् :

संयोग घाँस काट्न खरबारीमा गए। उनीसँगै म पनि गएँ | त्यहाँ संहिता, संहृत र संरचना पनि पुगेका थिए ।

उत्तरः संयोग, संहिता, संहृत, संरचना घाँस, उनीसँगै, गएँ, त्यहाँ

6. दिइएको अनुच्छेदलाई शुद्ध गरी पुनर्लेखन गर्नुहोस् :

सम्योग भोली आउला । सम्विधानको पुस्तक ल्याउला । म त्यो पुस्तक पढला । मैले देस को कानुन जान्नु पर्च । कानुन अनुसार हामी सबै चल्यौँ भने मात्रै मूलुक बन्छ ।

उत्तरः संयोग भोलि आउला । संविधानको पुस्तक ल्याउला । म त्यो पुस्तक पहुँला । मैले देशको कानुन जान्नु पर्छ । कानुन अनुसार हामी सबै चल्यौँ भने मात्रै मुलुक बन्छ ।

सिर्जना र परियोजना कार्य

२. कुनै एउटा ऐतिहासिक घटनालाई विषयवस्तु बनाएर संवाद लेख्नुहोस् । (सीता र गीता कक्षा १० का विद्यार्थी हुन् । हिजो गीता विरामी भएर विद्यालय आउन पाइनन् । कक्षामा सरले के पढाउनु भयो भनेर सिता र गीता कुरा गर्दै विद्यालय जाँदै छन् ।)

सीता : हिजो हामीलाई सरले कति रमाइलो गरी रानीपोखरीको बारेमा भन्नुभयो । तिमी नआएर त रमाइलो नै भएन ।

गीता : म नजाएर के भयो त, के के पढाउनुभयो तिमी नै भन न !

सीता : मैले त धेरै जसो विसीसकेकी !

गीता : अनि तिमीले त रमाइलो छ सबै आउँछ भनेको होइन र ?

सीता : हो ! हुन त ।

गीता : रानी पोखरीलाई अरु के के पनि भनिन्छ रे हो ?

सीता : यसको अर्को नाम न्हु पुखू वा लानि पुखू हो अनि यो एक मानव निर्मित पोखरी हो । जुन काठमाडौँमा छ ।

गीता : यसको वरिपरी के के छन् नि ?

सीता : यो पोखरीको पूर्वमा राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ वीर शमशेर राणाले बनाएको घण्टाघर, राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ चन्द्र शमशेर राणाले बनाएको त्रि चन्द्र कलेज छ

भने पश्चिममा नेपालकै सबै भन्दा पुरानो विद्यालय दरबार हाईस्कूल रहेको छ । त्यस्तै उत्तरमा विश्वज्योती सिनेमाघर छ भने दक्षिणमा रत्न पार्क छ र १६ हाते गणेशको मुर्ती छ ।

गीता : पोखरीभित्र चाहिँ के के छन् नि ?

सीता : रानीपोखरीलाई वरीपरी फलामको बारले बारिएको छ र वार भित्र ठूलो हाती र त्यस माथि राजा प्रतापमल्ल, रानी र छोराको शालिक स्थापित गरिएको छ । रानी पोखरीको विचमा बालगोपाल महादेवको मन्दिर पनि छ ।

गीता : यो मन्दिर तिहारको भाइटीकाको दिनमा मात्रै खुल्ला हुन्छ होइन र ? यस्तो चाहिँ किन गरिइएको होला है ?

सीता : हो नि ! धेरै मान्छेले त्यहाँ आत्महत्या गरेका हुनाले यसो गरिइएको रे !

गीता : रानीपोखरीलाई कसले, कहिले र किन निर्माण गरेको पनि भनिदेउ त ?

सिता : राजा प्रताप मल्लले आफ्नो माइला छोरा चक्रवर्तेन्द्र मल्लको मृत्युपश्चात शोकाकूल रानीलाई खुसी तुल्याउने उद्देश्यले ई.सं. १६६५ मा निर्माण गरेका हुन् । पोखरीको दक्षिण किनारमा हातीको मूर्तिमाथि आफू र आफ्ना दुई छोरा मोहिपतेन्द्र र चक्रवर्तेन्द्रको शालिक पनि राजी प्रताप मल्लले नै निर्माण गराएका थिए ।

गीता : यो पोखरीमा भूकम्पले क्षति भएको थियो कि थिएन ?

सिता : भएको थियो नि, वि.सं. २०७२ साल वैशाख १२ गतेको ७.८ रेक्टरको बिनाशकारी भुकम्पमा मन्दिरको गजुर सहित मन्दिर क्षति भएको थियो । भुकम्प गएको एक वर्षको अवसर पारी २०७३ वैशाख १२ गते राष्ट्रपति विद्यादेवी भण्डारीले पुनःनिर्माण कार्यको शिलन्यास गर्नु भएको थियो । अहिले पुनः निर्माण कार्य सकिएर २०७७ साल कार्तिकमा यसको उद्घाटन कार्य सम्पन्न भएको छ ।

गीता : यो पुनःनिर्माण गर्दा के के परिवर्तन भयो त ?

सिता : काठमाडौँ महानगरपालिकाले आधुनिक शैली अनुसार पुनःनिर्माण गर्ने योजना बनाएको त थियो तर पछि समुदायबाट विरोध भएको हो । फलतः सन् २०२०मा रानी पोखरी परम्परागत शैलीमा पुनःनिर्माण भयो । पोखरी वीचको बालगोपालेश्वर मन्दिर यस पुनःनिर्माणमा मल्लकालीन ग्रन्थकुट शैलीमै बनाइएको छ ।

गीता : ए. ए विद्यालय आयो अब बाँकी खाजा खाने बेलामा भन ल ।

गीता : सिता : ल !